

Відділ освіти Лозівської міської ради Харківської області
Лозівська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів № 3

Н.В. Поляцкова

Формування критичного мислення
та розвитку духовності учнів 5-6 класів
12-річної школи на уроках
української літератури

Лозова, 2010

Схвалено методичною радою Лозівської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів № 3 Лозівської міської ради Харківської області. Протокол № 2 від “24” листопада 2009 року.

Рецензенти:

Шалімова В.І., заступник директора з навчально-виховної роботи Лозівської ЗОШ І-ІІІ ступенів № 3 Лозівської міської ради Харківської області, вчитель вищої категорії, старший вчитель;

Корнієнко О.В., вчитель української мови та літератури Лозівської ЗОШ І-ІІІ ступенів № 3 Лозівської міської ради Харківської області, вчитель вищої категорії.

Поляцкова Н.В.

Формування критичного мислення та розвитку духовності учнів 5-6 класів 12-річної школи на уроках української літератури. – Лозова, 2010. – 28 с.

У виданні подано узагальнений досвід роботи за напрямком формування критичного мислення та розвитку духовності учнів 5-6 класів 12-річної школи. Розкрито актуальність даної теми, надано пропозиції щодо викладання української літератури з метою формування духовності підростаючого покоління. Посібник містить додатки зі зразками учнівських творів, які можуть стати в нагоді вчителям-предметникам

Посібник призначений для вчителів української мови та літератури.

© ЛЗОШ І-ІІІ ступенів № 3
Лозівської міської ради
Харківської області

© Н.В. Поляцкова, 2010

Зміст

<u>Вступ.....</u>	<u>4</u>
<u>Способи формування критичного мислення.....</u>	<u>6</u>
<u>Розвиток духовності на уроках української літератури.....</u>	<u>11</u>
<u>Висновки і пропозиції.....</u>	<u>16</u>
<u>Додатки.....</u>	<u>17</u>
<u>Список використаної літератури.....</u>	<u>26</u>

Вступ

У проекті “Концепції літературної освіти в 12-річній загальноосвітній школі зазначено: ”Освіти України — це освіта для людини. Її стрижень — розвивальна, культуротворча домінанта, виховання відповідальної особистості, що здатна до самоосвіти й саморозвитку, уміє використовувати набуті знання для творчого розв'язання проблем, критично мислити, опрацьовувати різноманітну інформацію, прагне змінити на краще своє життя і життя своєї країни”.

Серед найголовніших завдань сучасної освіти Концепція загальної середньої освіти (12-річна школа) визначає запровадження таких методів навчання, які розвивають “уміння самостійно вчитись, критично мислити; здатність до творчої діяльності, навички, необхідні для життєвого і професійного вибору”.

У відповідності до цього я обрала тему даної роботи: **“Формування критичного мислення та розвиток духовності учнів 5-6 класів 12-річної школи на уроках літератури”**. Актуальність теми полягає у визначенні напрямків методичного пошуку, практичних способів формування критичного мислення. Не менш актуальним у сучасному суспільстві є формування духовності підростаючого покоління, яке знаходиться під потужним деморалізуючим впливом оточення, засобів масової інформації, втрати ідеалів і духовних орієнтирів, підміни цінностей. У роботі описано досвід реалізації виховної мети уроків української літератури у 5-6 класах.

Провідна ідея досвіду полягає у формуванні компетентності критичності на основі оптимізації специфічних підходів у вивченні української літератури через систему уроків, позакласну діяльність, а також у формуванні загальнокультурної та громадянської компетентностей засобами вивчення української літератури.

Ключовими визначеннями у державних програмах, навчальних планах та підручниках з української літератури є діалог, дискусія, рефлексія. Згідно з програмою: “На уроках літератури домінуючою формою навчання і здійснення контролю за досягнутими результатами є діалог, який відбувається на всіх етапах навчальної діяльності, й до якого учнів залучає вчитель, спонукаючи розмірковувати, робити узагальнення і висновки, висловлювати власні думки, оцінювати ”.

Дану ідею досліджували науковці М. Бахтін (читацька відповідальність за прочитане), О. Пронкевич (викладання літератури у світлі семіотики), Ю. Ковбасенко (підвищення ефективності викладання літератури), В. Шуляр (методологія викладання літератури та роль вчителя у формуванні літературної компетентності учнів), І. Якиманська (особистісно зорієнтоване навчання), О. Пометун та Л. Пироженко (інтерактивне навчання), Н. Вукіна,

Н. Дементієвська, І. Сущенко, а також А. Кроуфорд, В. Саул, С. Метьюз, Дж. Макінстер (технології критичного мислення).

У даній роботі міститься обґрунтування ефективності способів практичного застосування технології проблемного навчання на уроках української літератури у 5-6 класах та пошуку ефективних засобів формування духовності при вивченні рідної літератури.

У посібнику подається розробка практичних рекомендацій учителям літератури.

Способи формування критичного мислення

Головною передумовою розвитку критичного мислення є теза: “Освіту не дає вчитель, її здобувають і учні”. Тому діяльність учня включає методику роботи з інформацією, форми, методи та прийоми учіння та самооцінки.

Технологія **критичного мислення** базується на вихідній особистій інформації, оскільки сприйняття будь-якої інформації залежить від попереднього досвіду дитини. Навчальна діяльність починається з формулювання та усвідомлення проблем, пошуку та осмислення нової інформації і завершується самостійним розв'язанням цих проблем, формуванням своїх суджень. Порівняння нового матеріалу з особистим досвідом робить інформацію більш значущою для учня, розвиває аналітичне мислення.

Основні прийоми технології: мозковий штурм, розширена лекція, постановка учнями запитань, читання з позначками, дискусія.

Розумові дії, які формуються під час використання технології: знання; розуміння; використання знань та вмінь; аналіз; синтез; оцінювання, уміння роботи висновки.

Типи проблемних навчальних запитань під час дискусії:

- Запитання, для відповіді на яке в учнів не вистачає інформації. Вони повинні прочитати певний матеріал, що стане джерелом їхньої відповіді.
- Питання, для розв'язання якого потрібно застосувати складний алгоритм мислення. З інтелектуального кута учня виведе лабіринт “сократівських питань”
- Питання, для відповіді на яке необхідно знайти паралель, аналогію.

Оскільки література є особливим видом художньої свідомості, вона створює певні архаїчні стереотипи й водночас руйнує їх. Тим самим література формує етичне, толерантне ставлення до чужої думки. Саме урок літератури покликаний стимулювати критичне мислення й духовну відповідальність суб'єктів навчання.

Як же розпочинати цю роботу в 5-6 класах 12-річної школи?

Необхідно пам'ятати, по-перше, що рівень мислення учнів цієї вікової категорії перебуває на його початковій стадії-критичності, що зароджується. Учень же має навчитися критичності констатуючої, а потім – корегуючої.

По-друге, в учнів не сформовані спеціальні компетенції літературної освіти. І, по-третє, в цьому віці інтерактивне навчання й розвиток учнів перебувають у прямому нерозривному зв'язку.

Отже, вчителю-предметнику потрібно сформувати в учнів найнеобхідніші для уроку літератури навички, які стануть підґрунтя розвитку їхнього

критичного мислення: уміння працювати з художнім текстом, навички ведення навчальної дискусії, навчального діалогу роботи в команді, прийняття рішень...

У педагогічній діяльності я використовую інформаційно-комунікаційні, проектні, особистісно орієнтовані технології та інтерактивні методики. Серед них найбільш оптимальними є пошуковий, діалогічний, евристичний методи, метод сократівської бесіди, метод дослідження (тобто такі, що призводять до досліджувальної рефлексії при відповідях на запитання: “А якщо...?”,”Що таке...?”), а також такі методики, як “Спрямоване читання”, “Карта персонажів”, “Робота з таблицею”, “Мозковий штурм”, “Взаємне навчання”, дидактичний театр, драматизація.

У результаті використання цих методів школярі опановують уміння аналізувати образи, ключові епізоди, дискутувати, працювати з художньою деталлю.

Ефективними прийомами та способами формування критичного мислення вважаю такі, як вивчення понять, рецензування, обговорення прочитаного, написання есе, доведення або спростування гіпотези.

У результаті такої цілеспрямованої роботи учні створюють конструкт на базі готового конструкту, усвідомлення і передають своє власне мислення своїми власними словами. Таким чином, особисті знання переходять на рівень самоусвідомлення, формується власна учнівська “схема” для мислення про певну тему чи ідею.

Як оптимальну можна запропонувати таку **модель уроку**:

1 етап — Організаційний. Учитель перевіряє підготовку учнів до заняття, сприяє організації уваги учнів.

2 етап — Актуалізація опорних знань. Учитель сприяє відтворенню знань, умінь, життєвого досвіду учнів.

3 етап — Зіткнення учнів з проблемою й висловлення первинних гіпотез. Учитель пропонує проблемну ситуацію, яка може ґрунтуватися на здивуванні або пов'язана з інтелектуальним утрудненням. Учням пропонують суперечливі факти, теорії, точки зору. Учні усвідомлюють сутність утруднення та шукають способи розв'язання проблеми шляхом здогадки або висунення гіпотез.

4 етап — Визначення теми й мети уроку. Учні за допомогою вчителя формують навчальну проблему та через неї тему й мету уроку.

5 етап — Робота над гіпотезами, висловленими учнями. Учні збирають та аналізують дані, необхідні для розв'язання проблеми. Учитель сприяє актуалізації життєвого досвіду учнів, спонукає дітей до висунення ідей.

6 етап — Обговорення гіпотез. Загальний висновок. Учні визначають причиново-наслідкові зв'язки, формують висновки щодо проблемного питання запропонованого на початку уроку.

7 етап — Підсумковий. Учитель проводить бесіду, підбиває підсумок уроку, коментує відповіді та роботу учнів.

8 етап — Домашнє завдання. Учитель сприяє розумінню учнями цілей, змісту й способів виконання домашнього завдання.

Поєднання на уроці асоціативного, образного мислення учнів із глибоким аналізом тексту на матеріали образності, первинного враження, візуалізації дає змогу синтезувати чуттєві й інтелектуальні начала для сприйняття художнього твору, глибоко розуміти природу мистецтва, духовно розвиватись, тонко відчувати, співчувати й співпереживати.

Цікавим, на мою думку, для розвитку критичного мислення учнів є використання й поєднання інформаційно-комунікаційних технологій та методик критичного мислення.

Працює за такою моделлю:

**ДИВИМОСЯ→АНАЛІЗУЄМО→СИНТЕЗУЄМО→
СТВОРЮЄМО ВЛАСНИЙ КОНСТРУКТ→ОЦІНЮЄМО.**

Такий підхід сприяє розвитку навичок мислення високого рівня (аналіз, синтез, оцінювання) в учнів середніх класів.

На уроках української літератури і мови намагаюся розвивати комунікативні вміння школярів шляхом створення проблемних ситуацій, постановки дискусійних питань. Так, перед ознайомленням з оповіданням Л.І.Смілянського “Лідер” запрошую учнів до роздумів запитання “Кого можна назвати лідером?”.

Під час аналітичної роботи над твором на допомогу приходять “Схеми опори”:

- **тема** розкривається, **проблему** можна вирішити; **конфлікт** — розв'язати;

- **твір**: розповідає, відображає, описує, ознайомлює, розкриває, характеризує; показує, передає, викладає, пояснює, наголошує, закликає, схвалює, звеличує, засуджує, заперечує, стверджує, переконує;

- **текст** зосереджує увагу на чомусь, висловлює думку щодо..., висвітлює питання про..., спонукає до роздумів, викликає у читача прагнення..., відстоює думку..., змушує читача замислитися..., підводить до висновків.

Одним із ефективних засобів залучення учнів до читання є **гра**. Навчання у грі покликане реалізувати, крім основної дидактичної мети, ще й комплекс цілей: вивільнення емоцій, можливість самовизначення, надихання і допомога розвитку творчої уяви, зростання навичок співробітництва, висловлювання власних думок.

Впроваджую як загальновідомі ігри - “Вгадай героя за його словами”, “Переплутані пелюстки”, “Доповни речення”, “Веселий олівець”, кросворди,

так і самостійно розроблені нижче подані ігри.

“Ланцюжок запитань”. Учні ставлять по одному питанню з самостійно складених за прочитаним твором ланцюжком один одному. Якщо відповіді немає або неправильна, на допомогу приходить “ведучий” (учень, який знає відповіді), щоб не був розірваний “ланцюжок”.

“Не помились”. Учням потрібно обрати лише ті речення або факти, які стосуються життя та творчості певного письменника.

“Літературний двобій”. Учні готують самостійно запитання за прочитаним твором. Вчитель викликає до дошки по 2 учні, чиї відповіді були правильними і змістовнішими, а запитання цікавішими.

Використовую **інтерактивні технології:**

“Займи позицію”. Школярам пропаную вибрати одну з позицій, яка їм найближча, й аргументувати її. Наприклад:

- Щастя — це означає бути коханим і кохати.
- Щастя — це матеріальний добробут.
- Щастя — це вірність.
- Щастя — це.....

Метод “Не закінчене речення” застосовую наприкінці року:

- “На сьогоднішньому уроці для мене найбільшим відкриттям було...”
- “Ця інформація допомогла нам зробити висновок, що...”
- “Я успішно засвоїв новий матеріал і вмю...”

Рольові ігри дають змогу вжитися в емоційний стан героя, зрозуміти причини його вчинків, а через них — себе, розвивають акторські здібності: “Вживання в емоційний стан героя”, “Цікаво дізнатися”. На уроці за казкою Івана Липи “Близнята” провели рольову гру “Зустріч, якої не було”. Під час гри діти у ролі двох братів розкрили погляди героїв на сенс життя та відповіли на питання учнів класу щодо висловлення позиції. Завершили урок прийомом “Мікрофон”: Що я розумію під словом «щастя?» Такі ігри створюють умови для спілкування, вчать вести дискусію, аргументувати власну точку зору, розвивають критичне мислення.

З великою зацікавленістю учні беруть участь в **інсценізації** творів або уривків з них. Для цього обираю невеликі, але важливі для сприйняття змісту епізоди. Після інсценізації обов'язково проводжу аналіз побаченого: якими були герої? Як вони себе поводити? Чому? Це сприяє мотивації саморозвитку, залученню та збагаченню власного досвіду, зумовлює потребу набуття нових знань.

Методи проектів вважаю однією із основних технологій формування ключових життєвих компетентностей учнів. Адже діти, працюючи над

створенням проекту, навчаються критично мислити, чітко усвідомлювати, де і яким чином можна застосувати набуті знання, генерувати нові ідеї, грамотно працювати з інформацією, постійно вдосконалюватися. У своїй практиці я впроваджую дослідницькі, творчі (ілюстрації до творів, власні вірші, казки) ігрові, інформаційні медіа-проекти. Учні створюють портфоліо – систему своїх творчих наробок: малюнки, до вивчених творів; кросворди, складають свої оповідання, казки, вірші тощо (*див. Додатки*).

Роздуми дітей над текстами В.О. Сухомлинського, Б.С. Лепкого, В.А. Симоненка, В.Я. Бровченка, В. Винниченка, С. Черкасенка та багатьох інших авторів змушують аналізувати не лише вчинки персонажів, а й свої, допомагають розібратися (з допомогою педагогів) в різних моральних ситуаціях. Це дає змогу не лише розвивати критичне мислення учнів, а й використовувати матеріал уроків з виховною метою.

Розвиток духовності на уроках української літератури

Сьогоднішній час вимагає від педагога не лише давати знання, а й виховувати свідомого громадянина, патріота своєї Батьківщини. В основу ідеї моєї роботи, крім розробок сучасних науковців, була покладена і спадщина В.О.Сухомлинського, який у центр педагогічної діяльності ставив особистість учня. “Моє заповітне бажання — передати тобі ту життєву мудрість, яку називають умінням жити”, - писав він у листі до дочки. І я у своїй роботі намагаюся вирішити це важливе завдання і багато часу приділяю виховним методам впливу на школяра. На мій погляд, основою стосунків вчителя і учнів повинна бути творча співпраця, а її кінцева мета — виховання свідомої, впевненої і сильної особистості. Вважаю, що досягти цієї мети можна за наявності двох основ: власних можливостей вихованця та знань і майстерності вчителя. Обов'язковою для вчителя є віра в можливості кожної дитини, створення ситуації успіху.

На уроках української літератури дбаю, щоб діти були допитливими дослідниками і відкривачами світу, щоб істина постала перед ними не як готовий висновок, поданий вчителем, а у вигляді яскравої картини навколишнього світу, пережитої з трепетним биттям серця. Впевнена, що, коли відкриття схвильовує дитину, тоді істина стає особистим переконанням, яким людина дорожить усе життя. Інтелектуальні почуття, переживання радості пізнання, подив перед величчю природи і закономірністю людського буття — джерело людської пам'яті.

У своїй роботі спираюся на національний виховний ідеал, виплеканий впродовж тисячоліть. Знайомлячись з педагогічними системами різних народів, я зрозуміла, що кожна нація має свій тип досконалої людини. У народів Кавказу — витязь, джигіт; у англійців — джентльмен; у росіян — добрий молодець; у японців — самурай. В українській народній педагогіці — образ українського козака.

При вивченні теми “Історичне минуле нашого народу” знайомлю п'ятикласників з народними переказами та легендами “Про запорожців”, “Ой Морозе-Морозенку!”, “Звідки пішло прізвище Богдана Хмельницького”, “Богатирі”, “Як Сірко переміг татар” та іншими. Намагаюся довести до свідомості учнів, що національно-визвольний рух українського народу, нескореність національного духу. Прагну сформувати в дитячих душах національну гордість, власну людську гідність (малюнок 1).

При проведенні виховного **позакласного заходу “Козацькому роду нема переводу”** школярі мали можливість поглибити знання про запорозьких козаків. За допомогою словничка дізналися, що слово “козак” означає “вільна людина”; дібрали прізвища, які походять від цього слова: Козак, Козаченко, Козачук, Козакевич, Козачок, Козаков, Козачинський... Дізналися, що узвичаєною нормою стало іменувати козаком не тільки учасників Війська Запорізького, а і його нащадків.

Малюнок 1

Знайомлячи дітей з прислів'ями і приказками, маю унікальну можливість донести до їхньої свідомості поняття про кращі людські якості, які містять у собі ці короткі вислови, що влучно виражають узагальнений народом досвід, повчають. Інтерес у школярів викликають такі види робіт: пояснення змісту прислів'їв та приказок, виразне читання, конкурс “Хто найбільше запам'ятав?”; завдання з'єднати стрілочками відповідні частини прислів'я, дібрати прислів'я на задану тему, закінчити прислів'я; складання творів-роздумів за прислів'ями “Скажи мені хто твій друг, і я скажу тобі, хто ти”, “Без роботи день роком стає”, “Стук-грюк, аби з рук” тощо. Перед написанням твору з'ясовуємо: у яких випадках прислів'я уживається, яка головна думка впливає з прислів'я? Учні зачитують твори, тоді аналізуємо і робимо висновок: “Від прислів'я не втечеш”, “У прислів'ях правди шукай” тощо (малюнок2).

Застосування виховного ідеалу української народної педагогіки підносить повноправну індивідуальність особистості зі своїм самопізнанням і повним утвердженням власного “я” цілком імпонує національній природі української дитини й дає оптимальні результати в її розвитку. У своїй педагогічній практиці часто звертаюся до **творчої спадщини педагога-практика Василя Сухомлинського**. Згідно з нею використовую на уроках української літератури найкращий, психологічно довершений інструмент, який завжди спрацьовує, викликає відгук дитячої душі, бажання стати кращим — це звернення педагога до серця й розуму дитини, а не намагання повчати, вказувати їй, розпоряджатися нею. За такої умови відбувається не лише вплив учителя на вихованця, а й поєднання їхніх прагнень, зусиль у спільну дію, виникає об'єднуючий мотив, який забезпечує гуманні стосунки вихователя і

дитини, їх взаємодію.

Малюнок 2

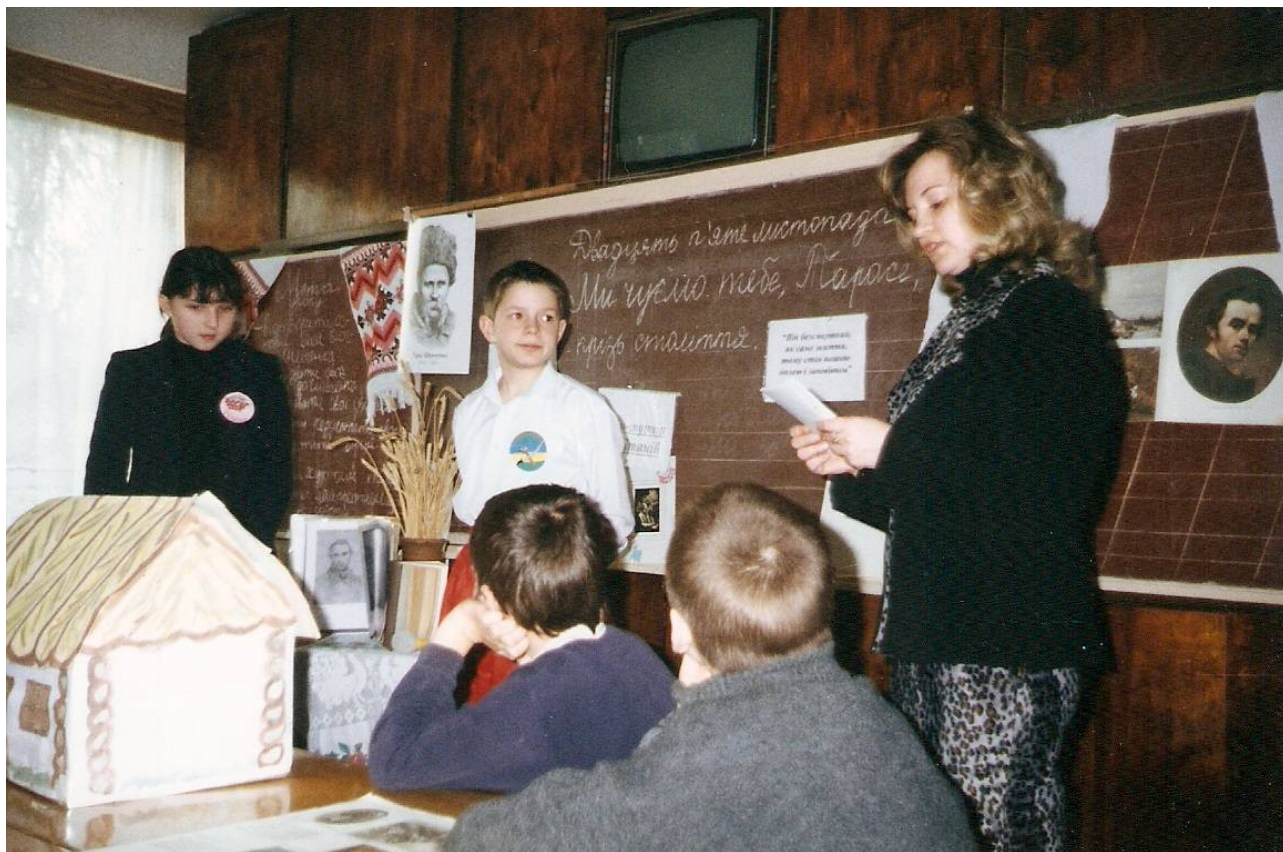
На уроках літератури я познайомила п'ятикласників з творчістю видатного педагога-письменника В.О. Сухомлинського. Готуючись до **уроку позакласного читання** за його книжкою **“Чисті джерела”**, за два-три тижні запропонувала учням твори для читання і обговорення в класі. Тематику оповідань добирала, виходячи з їх морально-етичного “голоду”, інтелектуального рівня, вміння читати художній твір і розуміти його підтекст. За тиждень до уроку виділила оповідання і запропонувала конкретним учням подумати, як би вони “принесли” цей твір у клас, з чим би в ролі вчителів прийшли до своїх учнів, як я йду до них.

А вже безпосередньо на уроці сказала: “Я вчуся у Василя Олександровича, як вчити дітей, не бути “сіреньким” вчителем, а ви вчитесь у мене. От зараз ми і побачимо, як і чого ви навчилися у мене, які ви будете ”вчителі”. Можливо, в майбутньому хтось і не стане вчителем, але батьком і матір'ю буде кожен. Виховувати дітей — це велика і тяжка праця, якій треба багато і довго вчитися. Хочу побачити, як ви вмієте читати, розумієте підтекст твору, чи допомагає література утвердитися в самому собі, щоб досягти заповітної мрії.

На цьому уроці кожен учень прагнув виступити у ролі вчителя і вплинути на почуття і свідомість однокласників, щоб вони пережили привабливість добра і нетерпимість до зла, запрошуючи їх до співрозмови, до висловлювання своїх думок на ту чи іншу життєву ситуацію чи вчинок. І слід відзначити, що на

цьому уроці байдужих не було. Всім хотілося брати участь у обговоренні творів, а ще більше було бажання допомогти “вчителям-учням” отримати хорошу оцінку, адже як вони цікаво вели цей незвичайний урок!

Особливе місце займають уроки **вивчення творчості Т.Г. Шевченка** — поета і художника, який є частиною поняття “Україна”. Намагаюся довести до свідомості учнів все те, що принесло славу Великому Кобзарю — неперевершену поезію, якою він виступив на захист поневоленому народу і показав світові, що українці — не малороси, а гордий, волелюбний народ, зі своєю багатою культурою, звичаями, традиціями, мовою. Під час таких уроків діти інсценують уривки з біографії малого Тараса, проводимо уроки-свята, присвячені пам'яті поета, уроки-конкурси, на краще декламування віршів Т.Г. Шевченка, відвідуємо “Тарасову світлицю”, де учні екскурсоводи розповідають про життєвий шлях Кобзаря, запрошуємо молодші класи до світлиці-галереї, в якій знайомимо з живописом митця (малюнок 3).

Малюнок 3

Поринаючи з дітьми у світ народних і літературних казок, допомагаю п'ятикласникам на прикладі героїв казок зосередитись на моральних акцентах боротьби добра і зла, красивого і потворного; зосередитись на проблемі вибору людиною своєї життєвої позиції і моральної поведінки: оптимістичної чи песимістичної; плекати в дітях культ героїчної особи на прикладі героїв казок; виховувати гуманізм, високі моральні якості. Відомий український педагог Василь Сухомлинський вважав, що казки, прочитані в дитячому віці, назавжди відкладають у серці “зернятка людяності, з яких складається совість”.

На підсумковому **уроці позакласного читання “Моя улюблена казка”** пропоную дітям прокоментувати слова Валерія Шевчука, які записані на дошці “Казка кличе нас у мандри, велить бути в житті сміливими і мудрими, долати перешкоди й біди і не забувати добра світлого, бо тільки цим і вимірюється наша людська гідність” (малюнок 3).

На мою думку, у виховній роботі найбільш важлива роль належить живому переконливому слову, бо як вчить великий педагог В.О. Сухомлинський: “Слово — це найтонший різець, здатний доторкнутися до найніжнішої рисочки людського характеру. Вміти користуватися ним — велике мистецтво. Словом можна створити красу душі, а можна й спотворити її. Тож оволодіймо цим різцем так, щоб з-під наших рук виходила тільки краса!”.

Висновки і пропозиції

Запровадження досвіду з формування критичного мислення та розвитку духовності учнів 5-6 класів 12-річної школи сприяє формуванню інтелектуально розвиненої, високодуховної людини та розвитку її творчих здібностей.

Спостереження довели, що такий підхід у роботі з учнями 5-6 класів розвиває інтелектуальну й духовну сфери особистості; сприяє створенню на уроці комфортного освітнього середовища; підвищує мотивацію до навчання; посилює активність учнів на уроці; дає можливість самореалізації та самоствердження дитини як особистості, що позитивно позначилося на рівні навченості учнів 5-6 класів у 2007-2009 н.р. Розвиток критичного мислення особливо посилюється під час активних форм роботи, під час аналізу творів та проведення позакласних заходів.

У результаті цілеспрямованої роботи з формування критичного мислення учні вміють виконувати складні мисленнєві операції, відповідати на запитання високого рівня, інтерпретувати текст, виробляти свій контекст і самостійно навчатися. Формуються творчо розвинені особистості з критичним мисленням, здатні до самоосвіти, самопізнання, самореалізації, самооцінювання та спроможності діяти самостійно за будь-яких обставин.

Успішною і результативною, на мою думку, робота вчителя-словесника буде за умови дотримання таких правил:

- Учитель і учень — партнери, рівні у процесі навчання. Поважають один одного.
- Кожен учень — унікальна обдарована особистість. Відкрий її.
- Не марнуй жодної хвилини уроку. Використовуй їх максимально.
- Знання — це скарб. Наповни ними себе.
- Позитивні емоції — запорука якісного навчання. Створи ситуацію успіху.

Я впевнена, що зацікавити, повести за собою спроможний лише той педагог, який сам перебуває у постійному пошуку. Адже ще В.О. Сухомлинський закликав: “Будьте самі шукачами, дослідниками. Якщо не буде вогника у вас, вам ніколи не запалити його в інших...”

Додатки

Творче завдання. Твір – мініатюра
«Ким для мене є мої батьки?»»

...Для мене мої батьки – це надійна опора в житті, ідеальні взірці поведінки й ставлення до людей, чудовий приклад для наслідування. Я дуже люблю своїх батьків. У світі не знайдеться людей, рідніших і ближчих мені, аніж мама і тато. Вони стали найкращими вчителями і наставниками для мене. Батьки постійно учать мене бути доброю, милосердною, толерантною і чесною, розповідають різні життєві мудрощі, турбуються про моє теперішнє і майбутнє. Батьки це мої найкращі, найвірніші друзі, яким я можу довіритися і розповісти будь - яку таємницю.

Корсунь А .,учень 6 класу

...Коли я слухав оповідання Клавдії Фольц «Материнське серце», мені ставало сумно на душі. Поведінку синів, їх зневагу до матері, до пам'яті батька неможливо зрозуміти і нічим не виправдати.

І після цього оповідання я замислився над своїм ставленням до матусі. Моя матуся - ніжна і добра. Скільки пам'ятаю себе, вона завжди зі мною. Її турбота сприймається як щось звичне, буденне. Як приємно відчувати тепло материнських рук, її ніжний подих, тільки їй хочеться довірити все, що бентежить і хвилює. Вона порадить, заспокоїть, підбадьорить.

Але настане час, коли прийде пора іти у великий світ. Та для мами – назавжди залишаємося дітьми. Де б ми не були, ми завжди будемо вертатись до батьківської хати.

Щиро дякую, матусю, що навчила мене любити людей, поважати старших, шанувати предків, схилити голову перед мудрішими.

Бажаю своїй матусі довгого життя на землі, намагатимусь повернути їй сторлицю все, що вона зробила для мене, завжди підтримувати і радувати її.

Воробйова В.,учениця 6 класу

Перш за все, мої батьки – це повноцінна сім'я, де покоління спілкуються і впливають одне на одного, де є прагнення до порозуміння.

Безумовно, діти мають бути вдячні батькам за безцінний дар життя. І ми, діти, схожі на своїх батьків, наслідуємо їх. Недарма говорить народно мудрість: «Яблуко від яблуні недалеко падає».

Священний обов'язок батьків – виховання дітей, перетворення їх на зрілих особистостей, готових до складного шляху під назвою – Життя. Особисту участь батьків у цьому вихованні не замінить ніхто і ніщо, ніякі няні, репетитори й елітні школи. Тому, батьки, подаруйте дітям себе тоді, коли вони цього потребують, бо потім буде пізно.

Для мене батьки –це згуртована сім'я, члени якої цінують один одного.

Нам може прислужитися ідеал української сім'ї: повага до старих, релігійність, спілкування батьків і дітей, увага вихованню, наявність чітких переконань і принципів батьків.

Кравченко Н., учениця 6-а класу

Фрагменти учнівських творів – роздумів
«Краса зовнішня і краса людської душі»
(за мотивами оповідання С.Черкасенка
«Маленький горбань»)

Блаженні вбогі духом,
Бо їхнє царство Небесне.
Блаженні засмучені,
Бо вони будують утішені.
Блаженні лагідні,
Бо землю успадковують вони

(Євангелія від св. Матвія)

... Павлик – дитина, не схожа на своїх однолітків. Доля була немилосердною - його батько загинув, тож він живе з мамою – удовою та стареньким дідом. Але найбільше горе Павлика в тому, що він народився калікою. Хлопчик мав страшний химерний горб, за яким майже ховалася його невелика рідковолоса голівка.

Але, на жаль, діти, які оточували Павлика, за його великим горбом не вміли побачити чудового серця і доброти. Павлик дуже любив природу і був чуйним до всяких пригод, що траплялися із створінням малим та беззахисним, але його однолітки не цінували цього.

В оповіданні «Маленький горбань» ми стаємо свідками жорстокого, несправедливого ставлення до людей з обмеженими фізичними можливостями. Але й серед нас є діти, які проявляють свою злобу й нетерпимість до калік.

Я чула, що одна дівчинка висловила так: «Цих людей краще ізолювати, бо вони самим своїм виглядом псують мені настрій». Дехто з дорослих висловлює пропозиції не залишати живими дітей, які народилися каліками, бо вони «не принесуть користі суспільству».

І ця дівчинка, і ці дорослі люди можуть мати надзвичайну вроду ззовні, але в душі – це вони справжні каліки.

Можливо, люди, вбогі тілом чи духом, живуть на світі для того, щоб ми мали шанс виявити свою доброту і милосердя.

Булига В., уч-ця 6-б класу

...Оповідання С.Черкасенка «Маленький горбань» переносить нас в шахтарську слобідку на Донеччину і знайомить нас з маленьким хлопчиком

Павликом.

Неначе усі найкращі якості людської душі зібралися у цьому спотвореному природою хлопчикові, щоб потім випромінювати добро. Автор малює Павлика невеликим, худеньким хлопчиком з гострими колінами і великим горбом. Але тут же протиставить статури глибокі, променисті, розумні очі, які одсвічували далеко захованим тихим смутком. Зовнішня вада не дозволяла Павлику грати з хлопцями в рухливі ігри, але він любив спостерігати за ними. Дід Антип забороняв гратися з хлопцями, бо не раз йому доводилося рятувати Павлика. Він знав вдачу Захарків, Проньок та інших, знав, що за великим Павликовим горбом діти не вміють побачити чудового серця хлопця. Але з ним любили гратися дівчатка, дивитися в його журні сині очі, слухати його поважну мову, коли він розповідав їм казки. Пам'ять у Павлика прегарна...

Вахула Л., учениця 6 класу.

...А він завжди переказує дівчатам казки, які йому розказувала мати, а також свої химерні, чарівні сни.

Через свою ваду він був здебільшого самотнім, на самоті зі своїми думками, жив ними, тішився, розважався ними. Лагідний добрий світ материнських казок зробив і ті думки його лагідними, а серце чуйним до всяких пригод, що траплялися з малим та беззахисним створінням. Павлик любив звірят, пташок, і тому він без коливань познімав палички – мітки на гніздечках. Він не думав про те, як поведуть себе хлопці, а думки його були лише про пташку, яка прилетить до гнізда і жалібно пищатиме, шукатиме пташенят.

Побитий Захарком, лагідний і смирний Павлик не міг зрозуміти, від чого все те лихе, ота злість, і це завжди лякало його.

І нехай боязкий і нерішучий Павлик набагато слабший за гнівного Захарка, але своєю душею він сильніший, величніший. Павлик проймається співчуттям і жалем до свого переляканого ворога, коли тому загрожує покарання від дідуся. Тільки тепер Захарко бачить прекрасне серце хворого хлопчика, його лагідність, щирість, доброту.

Добро Павликової душі вчить нас бути уважними, співчутливими і лагідними один до одного.

Карпенко М., уч. 6-а класу

Твір – роздум «Зовнішня і внутрішня краса людини»

...Існує незаперечна істина: «Краса рятує світ». Кожен розуміє її по своєму, і залежить це від того, у чому саме він вбачає силу краси. Для мене сила життєдайної краси міститься у злитті воєдино зовнішньої та внутрішньої краси самої людини. Тільки така особистість здатна збагачувати життя суспільства, віддаючи все найкраще, що в ній є.

Кажуть, що людину зустрічають «по одягу». Можливо, хтось може не погоджуватися із цим, але признайтесь, чи принесе задоволення спілкування з людиною неохайною, брудною? Спочатку не сприймуть її очі, а потім, у більшості випадків, - і душа. Бо зовнішній вигляд є відбитком внутрішнього стану, та про це, на жаль, пам'ятають не всі і не завжди. Перш за все, це – смак,

гармонія, охайність, чисте тіло, усміхнені очі, красива мова. Все це і є зовнішньою красою людини, за якою не помічають навіть певні фізичні недосконалості її обличчя або фігури.

Та найбільше її багатство – це її душа. Є таке народне прислів'я: «З личка не пити водички». Це значить, що якою б прекрасною зовні не була людина, найважливіша в ній краса внутрішня. Її канони народжувалися і закріплювалися віками, передаючись від покоління до покоління. Душевна щедрість, працелюбність, любов до своєї землі, повага до літніх людей та піклування про дітей, сердечне бажання допомогти іншим, лагідність, оптимізм, почуття гумору... Цей перелік найкращих рис характеру людини можна продовжувати й далі, та головне – щоб ми не тільки усвідомлювали це, але й прагнули, наповнивши свої душі цим багатством, віддавати його людям.

Донченко А., учениця 6 класу.

...Я часто замислювалася: у чому краса людини? У гарному волоссі, тонкій талії, у ході, у очах... Очі. У них випромінюється зовнішня і внутрішня краса людини. Недаремно ж кажуть, що очі вміють говорити і сказати можуть більше, аніж слова.

Часто мені згадується прислів'я «Зустрічають за одягом, а проводжають за розумом». Так, мабуть, влаштовані люди, що в перше чергу сприймають зовнішність, яка часто буває штучною, прикрашеною. За зовнішньою красою часом ховається пустка, і щоб її прикрити, маскуються за яскравою завісою. Але згодом фальшиве прикриття спадає і настає розчарування. Не все те золото, що блищить.

Так одного дня в нашому дворі з'явився новий хлопчик. Скажу відверто – красою він не виділявся. Поводив себе по – простому, ніби ми були давно знайомі. Але згодом він підкорив всіх хлопців з нашого двору, бо виявився відвертим, добрим товаришем, який завжди прийде на допомогу, навіть тоді, коли не очікуєш.

А взагалі, справжня краса розкривається не відразу і не кожному, а лише тому, хто може її побачити, відчутти і зрозуміти.

Завалій Н., уч-ця 6-а класу

Моє закінчення до твору Євгена Гуцала «Олень Август»

...Жені знов здалося, що він близько бачив оленів. І він поринув у світ уяви. Ось він іде з золотошукачами по тайзі, кругом величезні сосни, вони гілками затуляють небо. Але в повітрі – запах грози.

Ось наздогнала їх злива. Людям було важко пересуватися, вони були зморені важкою працею. Гроза не вщухла. Женя помітив, що вони збилися з дороги, бо вода все розмила. Але ось він побачив стадо оленів, які з'явилися поміж сажень. Вони впевнено йшли вперед. Наче відчували дорогу. Женя запропонував людям іти за ними. Так олені вивели їх на галявину, де вдалині виднілося село.

Женя не помітив, що наблизився вечір і йому потрібно повертатись до

дому. Але близько загурчала машина, яка змусила його повернутися в реальний світ... Женя твердо вирішив, що як виросте, то обов'язково стане режисером і свої мрії втілить у життя.

Бублик А., учень 6-а класу.

...Розпрощавшись з Альтовим, Женя поїхав до дому. Але в автобусі головний герой познайомився з дуже дивною людиною, чоловіком на ім'я Микола Садовський. Садовському було приблизно 45 років, але в душі він був дитиною. Отже, і не дивно, що він розговорився з Женею. Цей чоловік почав вигадувати і розповідати хлопчині про міжпланетні мандри, безмежні простори океану, чарівні пригоди. А Женя доповнював розповіді свого співрозмовника, кажучи про звичайнісінькі речі, як про справжні дивовижні, і виходили в них пречудові фантастичні оповіді.

Женя і Садовський так захопилися цими оповідками, що вони давно проїхали свою зупинку. Але я впевнений, що якби хтось занотував їхні історії, вийшла б непогана книжка. Хлопчик говорив з цим чоловіком так, неначе вони давно знали один одного, і ніколи не могло спасти на думку те, що ці люди познайомилися півгодини тому.

Та ось автобус дійшов до кінцевої станції. Довелося друзям перервати свої розмови. Вони вийшли з автобуса, і Женя запросив Садовського до себе додому на чашку гарячого чаю. Ідучи по вечірній вулиці, Женя розпитував свого супутника про все на світі. Виявилось, що Микола колись працював моряком на кораблі. Тепер же він час від часу писав сценарії для фільмів про морські пригоди....

...Женя і Микола Садовський стали найкращими друзями. Довгими вечорами, дивлячись на зоряне небо, вони мріяли, уявляли... Часом друзі записували свої фантастичні історії.

А нещодавно Женя й Микола написали свою книжку про хлопчика, що жив у своєму уявному чарівному світі, про його пригоди.

І Женю більше не цікавило кіно. Він захопився тим, що справді лежало йому до душі — написання фантастичних історій. А ще він знайшов чудового друга, який його розумів.

Дехтярьов В., учень 6-б класу.

Моє закінчення до оповідання Євгена Гуцала “Лось”

... Лось із вдячністю глянув на своїх рятівників. І в його очах діти побачили лагідність і доброзичливість. Лось обернувся і пошкандибав до лісу. Він відходив усе далі й далі, аж раптом почувся приглушений звук. Через деякий час брати здогадалися, що то впав лось. Вони побігли туди, звідки пролунав дикий звук.

І справді, лось лежав на землі й ледь-ледь ворушився. Молодший брат помітив, що звір поранений. Не гаючи часу, старший брат осідлав свою гніду конячку, а молодшому “підберезнику” звелів залишатися з лосем.

Хлопець летів на коні, наче вітер. Він мчав до заповідника, аби повідомити про нещасного лося лісникові. І ось, нарешті, хлопець побачив невеличку,

дерев'яну хатину, в якій мешкав охоронець заповідника.

А менший “підберезник” з нетерпінням чекав на брата. Він тривожно поглядав то на лося, то на просіку, на якій ось-ось мав з'явитися його братик. І зовсім скоро на тій просіці завидніли дві постаті. Звісно, то був хлопчик та лісник Федір Іванович. Федір Іванович був доброю людиною, він дуже любив тварин і завжди прагнув їх захищати. Тож, почувши розповідь хлопця, лісник швиденько скочив на коня й поспішив, щоб допомогти лосю.

Лісник одразу ж кинувся оглядати тварину. Лось був серйозно поранений і потребував постійного догляду. Отже, Федір Іванович погодився оселити лося у своїй домівці. Лісник допоміг звірові підвестися й по-тихесеньку дійти до хліва на його подвір'ї.

Лось мало-помалу одужував. Звір подружився з песиком лісника, тож йому не було самотньо. Хлопчики часто відвідували лося. Так він пробув всю зиму разом із людьми. Але із закінченням зими лось вирушив на заповідну галявину, на якій він раніше жив.

Він радісно крокував назустріч весні.

Кузнєцов М., учень 6-б класу.

Мої враження від оповідання Є. Гуцала “Лось”

Оповідання Є. Гуцала “Лось” дуже схвилювало мене. Колись я бачила лося в зоопарку в місті Харкові. Тварина дивилася на мене дивовижними чорними очима, мала величну поставу та великі красиві роги. Читаючи епізод, у якому хлопці визволили лося з льодового полону, я дуже хвилювалася за малих сміливців і водночас захоплювалася їхньою мужністю. Я розмірковувала, чи змогла б я вчинити так само. І дійшла висновку, що так, змогла б, інакше просто й бути не могло.

Напевно, кожному з нас знайоме дивне і прекрасне почуття єднання з природою, зачарованість, легка тривога і радість, яку ми відчуваємо, спостерігаючи за тваринами чи рослинами. Мені здається, що в природі ховається якась загадка, яку неможливо осягнути розумом, загадка самого життя. Можна лише відчувати її серцем.

Але, на жаль, є люди, які мають жорстке та черстве серце. Таким є чоловік, який убив лося. Дивно, леви, тигри, вовки вважалися хижаками, великі тварини часто лякають людей. Точніше, це люди лякаються великих тварин. Але ж у житті виходить навпаки: навіть могутня та хижа тварина виявляється беззахисною перед людиною. А людина часто стає ще більшим хижаком, хоча не має іклів чи пазурів... Тварини вбивають задля власного життя, щоб їсти, щоб виживати. Навіщо ж убивають люди? Часто не для їжі, а через якесь нелюдське прагнення крові, через бажання показати свою силу у нечесному двобої із беззахисною твариною. Адже, хіба може захистити себе лось від зброї? Навіть не стільки від зброї, скільки від якоїсь ненормальної, нелюдської жорстокості? Не може.....

Я гадаю, що кожен, хто прочитав оповідання Євгена Гуцала, запам'ятає його назавжди. Бо неможливо поставитися байдуже до подій, описаних автором. Мені сподобалося оповідання. Я сподіваюся, що воно допоможе нам

виховати в собі дбайливе ставлення до природи, навчить ніколи не кривдити рослини та тварини, бо вони уособлюють усе життя на нашій землі, містять у собі одвічну загадку всього живого...

Боцман Н., уч-ця 6-б класу.

Діалог з Анною(за віршем Ліни Костенко “Колборові миші”)

– Ти знаєш, Анно, вчора я гуляла по парку і бачила, як кружляли в вальсі сніжинки -- срібні, золоті, рожеві, білосніжні, голубі... Лише не побачила я сірої сніжинки!

– А чи доводилось тобі восени бачити зливу різнобарвних листочків?

– Так! Але в той час, коли я милувався нею, мої знайомі помічали тільки сіре похмуре небо, сірі химерні дерева, сірих непривітних людей.

– Коли в світі все сіре, то жити стає сумно. А коли тобі посміхається веселка й підморгує сонечко, тоді світ стає веселішим, добрішим, цікавішим. Влітку озирнися навколо! Ти побачиш надзвичайну красу: небо чисте, блакитне, травичка зелена й соковита, цвітуть квіти, літають метелики...

– А я дуже люблю осінь. Це ж так чудово-- збирати букети з польових квітів, захоплюватися осінніми пейзажами. Але більш за все я люблю спостерігати за листками, що падають з дерев. Вони несуть на собі частинку сонячного оптимізму.

– Колись із таких листочків робила я кольорові миші! Але злий сусід мене не зрозумів, за це він повів мене до суду.

– До суду?! За те, що ти не хочеш бачити світ сірим?

– Люди бачать світ таким, яким хочуть його бачити. Дехто звик бути сірою, нічим не примітною мишею. Скажу тобі одне: ніколи не намагайся бути такою, як всі, даруй позитив і оптимізм іншим людям. А нам з тобою, очевидно, вже пора прощатися...

– Шкода. Але де я зможу зустрітися з тобою ще раз?

– Якщо раптом відчуєш себе самотньою, прочитай будь- який вірш Ліни Костенко- там ти зустрине мене. До зустрічі!

– На все добре!

Долженко Н., уч-ця 6 класу.

Твір

Моє ставлення до Федька і Толі (за оповіданням В.Винниченка”Федько-халамидник”)

В оповіданні “Федько халамидник” автор протиставляє два образи: Федька і Толі, хлопчиків, які виховувалися в різних соціальних умовах. Федько ріс у бідній родині, він любив побешкетувати, ніколи не сидів на місці, міг побитися з хлопчиками, але відразу мирився. За бешкетування батько його карав, але він ніколи не скаржився, бо знав, що був покарано справедливо. Мене приваблює у Федькові його правдивість. Він ніколи не брехав, навіть батько Толика знав, що Федько правдивий. Але цього разу він збрехав, взяв провину

Толика на себе. Може він думав, що Толик спростує його слова і скаже правду. Федько був людиною щирою, він не роздумуючи кинувся на допомогу.

На початку оповідання ми бачимо Толика чистеньким, чепурненьким, делікатним і смирним. Але він був слабкий, брехливий. От саме ця звичка і відлякує мене від Толі. Він не думає за інших і не прийде на допомогу у скрутну хвилину. Так і вчинив він із Федьком: коли потрібно було подати палицю і допомогти йому вилізти з води, Толик утік.

А той вчинок, який він зробив після смерті Федька, забравши чіжика у батьків свого рятівника, зовсім обурило мене. Після цього моменту Толя перестав для мене існувати як людина. Тепер він уявляється мені, як якась химерна істота, що турбується лише про себе. Мені здається, що на це здатні лише дуже “низькі” люди.

Отже, я ні в якому разі не хотів би мати такого друга, як Толя. Бо це людина, яка навіть перед обличчям смерті чинитиме свої “чорні” справи.

Воробйов В., учень 6 класу

Лист Тарасу Шевченку

Шановний Тарасе Григоровичу! І в наш час користуються популярністю ваші твори. Вони облагороджують, формують наші думки. Ми вивчаємо в школі Ваш життєвий та творчий шлях. Ви завжди будете символом всіх, хто бореться за свою гідність. Не одне покоління захоплюється Вашою поезією. Мені подобаються вірші, в яких Ви описуєте красу України, життя людей в той час. Хоча в нашому житті багато чого змінилося, Ваші твори живуть не тільки на Україні. Вас цінують і вшановують в багатьох країнах світу. Життя, за яке Ви боролися, настало. На Україні люди стали вільними. Мої улюблені рядки:

... Дивлюся, світає,
Край неба палає,
Соловейко в тихім гаї
Сонце зустрічає.
Тихесенько вітер віє, степи, лани мріють,
Між ярами над ставками верби зеленіють.

Ваша слава- невмируща.

Нагієв Руслан, учень 6 класу

Значення книги в житті людини

Книга супроводжує людину протягом усього життя: перші книги- альбоми казок, розмальовування, перші дитячі вірші. Ми полюбили їх, а через них почали звертатися до інших книг. Книги- наші вірні порадики, вони вчать нас мислити, відкривати нам невідоме. А тому роль книги в житті людини дуже велика: своїй грамотності, освіченості ми зобов'язані книзі. Вона вчить нас бути чесними, працьовитими, любити свій край, поважати людей. Книга переносить нас в інші країни, епохи. Я люблю читати книги про історичні епохи і події. Мої улюблені книги:”Володар перснів”, “Запорожці”. Ці книги збагачують мої

знання про життя людей у різні часи, вчать переборювати певні випробування долі, збагачують мою мову.

Я вважаю, що книги — це найбільший скарб у житті людини і сучасне життя без них неможливе.

Бакай Віталій, учень 6 класу.

Список використаної літератури

1. Андреев В.И. Диалектика воспитания и самовоспитания творческой личности. - М.: Изд-во МГУ, 1988. - 238 с.
2. Бугайко Т.Ф., Бугайко Ф.Ф. Навчання і виховання засобами літератури. - К.: Рад.школа, 1973. - 176 с.
3. Вердіна С.В., Панченко А.Г. Секрети педагогічної майстерності. Уроки для вчителя. - Х.: Вид.група "Основа", 2008. - 111с.
4. Вулканова В. Сучасні технології навчання// Директор школи, № 37(469), жовтень 2007. - С.3-36.
5. Енциклопедія педагогічних технологій та інновацій. / Автор-укладач Н.П.Наволокова. - Х.: Вид.група "Основа", 2009. - 176 с.
6. Ковбасенко Ю. Аналіз та інтерпретація художнього тексту: розмежування й межі безмежності // Вивчаємо українську мову та літературу. - 2003. - №2. - С.11-13.
7. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / Під заг.ред. О.В.Овчарук. - К.: К.І.С., 2004. - 112 с.
8. Наукові основи методики викладання літератури. / За наук.ред. Н.Волошиної. - К.: Ленвіт, 2002.
9. Національна доктрина розвитку освіти. - К., 2000.
10. Пометун О., Пироженко Л. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: Наук.-метод.посібник. - К.: Вид.А.С.К., 2004. - 192 с.
11. Садкіна В.І. 101 цікава педагогічна ідея. Як зробити урок. - Х.: Вид.група "Основа", 2008. - 88 с. (Серія "Золота педагогічна колекція").
12. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: В 5 т. - К.: Рад.шк., 1976. - Т.1. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості. Духовний світ школяра. Методика виховання колективу. - 653 с.
13. Формирование учебной деятельности школьников/ Под ред В.В.Давыдова и др.. - М.: Педагогика, 1982. - 210 с.

Поляцкова Наталія Вікторівна

Формування критичного мислення та розвитку
духовності учнів 5-6 класів 12-річної школи на уроках
української літератури

Редактор: *Н.В. Поляцкова*

Комп'ютерна верстка: *В.М. Бондаренко*

Лозівська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів № 3
Лозівської міської ради Харківської області
64600, м. Лозова, м-н 2
тел. (05745) 2-34-21
e-mail: Apice@meta.ua